

ESPIGOLADURES DIALECTALS

En les etimologies que he donat en el *DCVB*, quan les creia segures, em limitava a indicar-les, sense cap comentari que pogués aclarir el procés seguit pel mot des del llatí (o una altra llengua) fins al català. Crec que sovint no serà enyorat tal comentari, però hi ha casos en què reconec que he estat massa eixut de paraules i m'he deixat dur d'una tendència excessiva a la concisió. Fins i tot quan una etimologia és indubtable, pot ésser interessant d'explicar com s'han format les variants del mot o establir comparació amb altres processos similars per tal d'esvair possibles objeccions, car una etimologia que sembla evident a l'autor pot no semblar-ho als llegidors.

Repasant ara el *DCVB*, hi he trobat mostres d'aquesta escassetesa d'una informació subsidiària que en molts de casos podria ésser útil. En les pàgines que segueixen donaré aquest suplement d'informació, referit a dos noms comuns, a un topònim i a un gentilici, tots quatre ben típics del parlar mallorquí.

I

Escòfera I LES SEVES VARIANTS

En les premses de cera, de fideus i de roba usades a Mallorca fins fa pocs anys, hi havia, a la part superior, una robusta jàssera horitzontal que reposava damunt dues cuixeres o bigues verticals i que en el centre estava travessada per l'espiga roscada que en girar anava pujant o baixant segons que hagués d'estrènyer o afuixar la cosa que calia premsar. Aquesta jàssera és anomenada *escòfera* o *escofa* (Manacor, Lluçmajor, Esporles).¹ Per extensió es diu *escofa de baix* la jàssera inferior de les

1. Vegeu el dibuix en *DCVB*, VIII, 834.

premses de cera i de fideus, dins la qual es posa la pasta que ha de premsar-se (Manacor, Llucmajor); però el nom més usual d'aquesta jàssera inferior és el de *bancassa*. Inversament, hi ha gent que aplica el nom de *bancassa* (propri de la peça inferior) a la jàssera de dalt, que és pròpiament l'escòfa.

En les antigues *bigues de tafona* (premses de biga per a premsar oliva), damunt el cap de la biga hi ha una peça planera de fusta, travessada també per l'espiga i que té una funció similar a la de la jàssera superior de les altres premses ja esmentades, i rep els noms de *cofre* (Alaró, Valldemossa) o *clofe* (Manacor).² En les antigues premses de vi, de Mallorca, les dues grans peces horitzontals, de les quals la superior puja i baixa travessada per les dues espigues mentre la inferior serveix de suport a aquestes, s'anomenen *còfols*.³

Tots aquests noms no són sinó variants d'una mateixa paraula, procedent del llatí SCROFA, 'truja'.⁴ Si no tinguéssim l'abundant documentació que tenim d'altres llengües romàniques, indicadora de l'ús de representants de SCROFA per a designar la 'femella de pern',⁵ l'etimologia indicada es confirmaria amb el paralelisme semàntic del català continental en alguns del seus dialectes: la jàssera de les premses d'oli que correspon a l'escòfera de Mallorca, s'anomena en valencià *truja* (Xàtiva) i *trugeta* (Llucena);⁶ en el Baix Aragó es diu *truja* la peça giratòria travessada per la caragola de la premsa de vi;⁷ i la peça que en la premsa de biga correspon al *cofre* de la Muntanya de Mallorca, es diu *femella* en el Camp de Tarragona.

L'escapçament de la síl·laba inicial d'*escòfera* que produí la forma *cofre*, com també el gènere masculí d'aquesta, es deu segurament a una confusió de l'element inicial *es-* amb l'article *es* (<IPSE)⁸ i degué ésser afavorit per l'analogia de *cofre*, 'caixa de tenir roba'.

La forma *còfol* sembla ésser efecte de l'acció analògica de *sòcol*, ben comprensible per la forma i posició de la peça en les premses de vi (cf. DCVB, X, 780).

2. Vegeu el gravat de DCVB, VII, 884.

3. Vegeu el gravat de DCVB, X, 780.

4. Cf. G. BAIST, RF, XXII, 629, i MEYER-LÜBKE, REW, núm. 7748.

5. Els més coneguts són l'italià *scrofa* i el francès *écrou* (francès antic *eſcroue*).

6. Vegeu DCVB, VII, 885.

7. Vegeu DCVB, X, 779.

8. Aquesta supressió de l'element inicial *es-* ve a ésser, doncs, el fenomen invers de la falsa aglutinació de l'article en casos com *estenalles*, *estisores*, etc., sobre la qual i les seves analogies o coincidències en occità vaig donar detalls en RFE, XXVI (1942), 498-499.

II

Niu, 'OCELL'

A la vila mallorquina de Porreres, el mot *niu* significa 'ocell'. A la primeria de produir-se aquesta curiosa evolució de significat, provocava la confusió dels conceptes de 'ocell' i de 'niu'; però ben aviat s'eliminaren els inconvenients d'aquesta homonímia, posant en ús el mot *nieró* amb el significat de 'niu'. Així, un allot porrerenc dirà: «He trobat un nieró amb sis nius», o sia 'un niu amb sis ocellets'.

L'origen de tal canvi semàntic, 'niu' > 'ocell', ha de cercar-se en el llenguatge infantil. Una sola locució, freqüent entre infants, «anar a cercar nius», ha estat suficient per a produir aquell canvi de significat. Quan un noi diu: «Anem a cercar nius», com que la raó final de cercar els nius són els ocells que pugui haver-hi, no és estrany que els nens més petits, en sentir «anem a cercar nius», ho interpretin com 'anem a cercar ocells'. Així es forma en llur esperit l'equació 'niu' = 'ocell', que amb el canvi d'edat arriba a transcendir a la gent gran i determina un canvi semàntic dins tot el dialecte.

Es tracta d'un d'aquests canvis semàntics deguts al fet, assenyalat per Meillet, que la llengua es transmet d'una generació a l'altra d'una manera «discontínua», puix que cada infant l'ha de reaprendre o aprendre de bell nou;⁹ i la causa objectiva del dit canvi, en el nostre cas, és el fet de tractar-se d'un «context ambigu», en el qual un mot es pot prendre en dos sentits diferents sense que en sigui alterat el significat de la locució en conjunt.¹⁰

Un cas semblant al precedent és el de *missa* usat amb el significat d'«església» (Mallorca, Menorca). L'origen d'aquest canvi semàntic és la locució *anar a missa*, que, sentida per infants i gent inculta, ha despertat en llur esperit aquesta interpretació: es diu que *anam a missa* quan anam a aquest edifici gran (l'església); per tant, aquest edifici és la *missa*. Així es freqüent de sentir frases com aquestes: «En aquest poble hi ha una missa molt gran»; «A sa porta d'aquella missa hi ha dos pobres»; «Dins missa (o «dins sa missa») no poden riure».

Totes aquestes expressions, això sí, són pròpies i exclusives de nens i de persones d'escassa formació cultural i religiosa.

9. Cf. STEPHEN ULLMANN, *Semántica: Introducción a la ciencia del significado* (Madrid 1965), 218.

10. Cf. ULLMANN, *Semántica*, 220.

III

Santacirga

Santacirga, pronunciat localment **şentşirge**, és el nom d'una masia del terme de Manacor. Mossèn Alcover nasqué en aqueixa masia, i sempre l'havia intrigat l'enigma de l'etimologia d'aquell nom, que per les dues primeres síl·labes li semblava ésser el d'una santa, però no en trobava cap en el martirologi que s'anomenàs *Cirga* o cosa semblant. He de confessar que jo també vaig trigar molt a afinar l'origen del nom, però un dia m'ocorregué la solució sobtadament amb la claredat de les coses més simples, amb la naturalitat d'un ou de Colom que no té altre mèrit que «anar-hi a caure».

Santacirga no és sinó el resultat d'una lleu modificació de *Santa Cília* (=Santa Cecília).

Santa Cília és el nom de diferents pobles d'Aragó, d'on procedien els nobles mallorquins de llinatge *Santacília* que es feren tan famosos per llurs turbulències sanguinàries en el segle XVII.¹¹

Santacília es degué pronunciar en mallorquí *Santacíria*, per un fenomen freqüent de rotacisme de la *-l-* (cf. *jurjol* < *JULIOLU*, *caramell* < *CALAMELLU*, etc.); i la *i* següent, dèbil com era per estar situada entre una líquida i una vocal, es consonantitzà fàcilment convertint-se en **g**, o sia, en el so manacorí de *g* palatal, que és un fonema en què es percep clarament un element iod, de manera que dóna la impressió acústica de **gi**.

Per aquesta particularitat de la pronúncia fortament palatalitzada de la *g* manacorina, resulta possible i fàcil un canvi de *i* en *g* (**şentşirge** > **şentşirgje** — fonològicament *santacirga*), que seria poc probable en un dialecte que pronunciàs la *g* netament velar.

No és aquest l'únic cas en què es demostra amb intercanvi de sons l'afinitat de la *g* mallorquina amb els fonemes palatals. Tenim també l'exemple de *lladella*, que a Mallorca es pronuncia *gadella*; de *gafa*, que en manacorí apareix convertit en *nyafa* amb el significat de 'mordala'; i de *guiþar*, que a Palma es pronuncia *nyiþar*.

11. Sobre aquestes turbulències, vegeu PIFERRER-QUADRADO, *Islas Baleares* (Palma 1888), 487, 492, 494, i JOSÉ RAMIS DE AYREFLOR, *La nobleza mallorquina singularmente en el siglo XVII: El Conde Malo y su familia* (Palma 1922).

IV

Solleric

Els habitants de la ciutat de Sóller (pronunciat **sòlɿɛ** amb *o* tancada; no *Sòller*, com escriuen sovint els catalans del continent) són anomenats *sollerics*. És l'únic cas que recordem de gentilici català format amb el sufix *-ic*. ¿És aquest, realment, un sufix gentilici català? A primera vista sembla que es podria relacionar amb el sufix *-ica* que serveix per a formar el nom dels habitants de certes poblacions del Nord d'Espanya, com *pamplonica* i *estellica*; però ben mirat, resulta mal d'admetre un parentiu del sufix *-ica* del país basc amb l'*-ic* de Mallorca, que és tan esporàdic que apareix fossilitzat en un sol gentilici, i per tant no és cap sufix que tingui vitalitat.

Georg Sachs, en el seu article sobre *La formación de los gentilicios en español*,¹² insinua si el sufix *-iego* usat com a gentilici en les províncies cantàbriques podria ésser pres d'adjectius com *judiego*. En el cas de *solleric*, també s'hauria pogut prendre el sufix de l'arcaic *juïc*, 'judaic' (que es troba en els topònims catalans *Montjuïc* i *Vilajuïga*); però no sembla que aquest adjectiu *juïc* tingués prou vitalitat per a determinar una contaminació tan forta.

Hi ha a Mallorca una extensa alqueria que s'anomena *Solleric*, situada entre Alaró i Sóller. Si aquest nom de lloc dugués article (*el Solleric*), es podria considerar fundadament com a procedent del gentilici de Sóller; però no duent article, té tot l'aspecte d'ésser un topònim preromà, independent del llenguatge mallorquí actual.

Estic inclinat a creure que el camí ha estat precisament invers: que existint el topònim *Solleric* (d'origen desconegut), per la seva coincidència fortuïta de radical amb *Sóller*, ha estat adoptat com a gentilici d'aquest darrer. Tal procediment no és rar, sinó que és freqüent. Els topònims que tenen semblança amb altres mots, formen molt sovint llurs gentilicis a base d'aquests mots afins. Podem adduir-ne, entre molts d'exemples, els següents:

a) els habitants de Campos, poble de Mallorca, són anomenats *campaners* (per analogia de *campana*);

b) els de Selva, poble també mallorquí, es diuen *selvatgins* (per relació amb *salvatge*);

c) els de Búger s'anomenen *bugerrons* (per identificació amb el substantiu despectiu *bujarró*);

12. *RFE*, XXI (1934), 393-399.

d) els de Cullera del Xúquer, *cullerots* (per identificació amb *cullerot*, augmentatiu de *cullera*);

e) els de les Coves de Vinromà es diuen *covarxins* (substituint l'arrel de *cova* per la de *covarxo*);

f) els d'Alcanar (Ribera d'Ebre) són anomenats *canareus* (femení *canareves*), adaptació del gentilici bíblic *cananeu*.

FRANCESC DE B. MOLL,

Institut d'Estudis Catalans.